

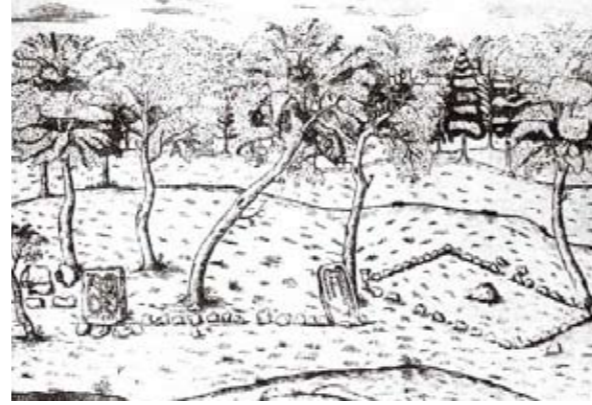

8. Vallentuna kyrka

Här kan du se flera olika exempel på runristningar: stenhuggare som ristat sina namn med runor när kyrkan byggdes vid 1100-talets slut, en runsten inmurad i väggen som berättar om ett skeppsbrott och en av Jarlabankes egna stenar. Denna har gått sönder och sedan ristats om på baksidan. På stenen meddelar *Jarlabanke* att han gjort tingsplatsen och att han ensam bestämmer över hela området. Längs östra kyrkogårdsmuren står en halv runsten.

9. Arkils tingstad

På två runstenar berättar *Ulfs* söner i Skålhamra att de rest stenarna, gjort en stor stav och anlagt denna tingsplats till minnet av sin far. I marken syns en fantasieggande fyrkantig stenkrets. Exakt vad man gjorde på en tingsplats vid denna tid är oklart. Besökare lade till med båt alldeles intill.

1. Jarlabankes bro

Detta är ett av Sveriges mest omskrivna historiska monument. Det är uppfört av storbonden *Jarlabanke* omkring 1050 e.Kr. Här lät han resa runstenar och bygga en ca 150 m lång vägbank över ett svårframkomligt våtmarksområde. Hur bron såg ut på Jarlabankes tid är inte helt klarlagt. Arkeologer har undersökt delar av bron. En tredjedel av sträckan är restaurerad till det utseende man vet att den hade omkring år 1700. Strax intill kan du lära dig mer om tiohundralets samhälle och övriga besöksmål kring Vallentunasjön. Parken är öppen för alla, året om, dygnet runt. Här blandas historia och offentlig konst på ett lekfullt sätt. Törs du klättra på en rundrake eller vill du prova att rista runor?

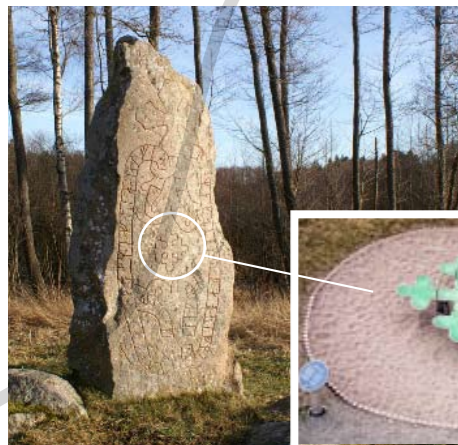
7. Gullbron

Dokument från 1600-talet beskriver fyra resta stenar vid Gullbron. En av stenarna står kvar, en står en bit bort längs vägen mot Lindönäs, en står 2 km norrut vid Lindö herrgård. Den fjärde stenen är försvunnen. På stenarna står det bl. a. att *Ulfs* arvingar i Lindö rest stenarna och gjort bron. Längs vägen står ännu en runsten, utan känd koppling till platsen.

6. Gällsta

Vid Gällsta står det tre runstenar som omnämner fyra generationer av samma släkt. Här finns ytterligare en sten som inte har någon runskrift, men väl ett kors. En av stenarna är signerad av *Öpir*, en flitigt anlitad runristare vid tiohundralets slut. En av stenarna har en tydlig lagning. På 1800-talet var den kluven mitt itu. Delarna användes som grindstolpar på en gård här i närheten.

5. Risbyle

På två runstenar möter vi Skålhamrasläkten. De grundade också Arkils tingstad, på andra sidan sjön. En av stenarna har Englandsplundraren *Ulf* i Bårresta rest över sin vän *Ulf* i Skålhamra. På stenen finns också en ovanlig korsform, förebilden till Täby kommuns vapen. Stenarna står nu intill det som tidigare varit strandkant. Härfån gick landvägen mot Skålhamra gård.

4. Fällbro

För tusen år sedan passerade man över ån på samma ställe som idag. Det visar två runhällar som ligger söder om ån, alldeles intill vägen. Längre norrut står en runsten, rest till minne av *Jarlabanke*. Ytterligare en bit norrut ligger ett gravfält. Det visar att det också låg en gård här på vikingatiden. På gravfältet finns ytterligare en runhäll som vetter mot vägen. Denna upptäcktes så sent som 1946.

2. Täby kyrka

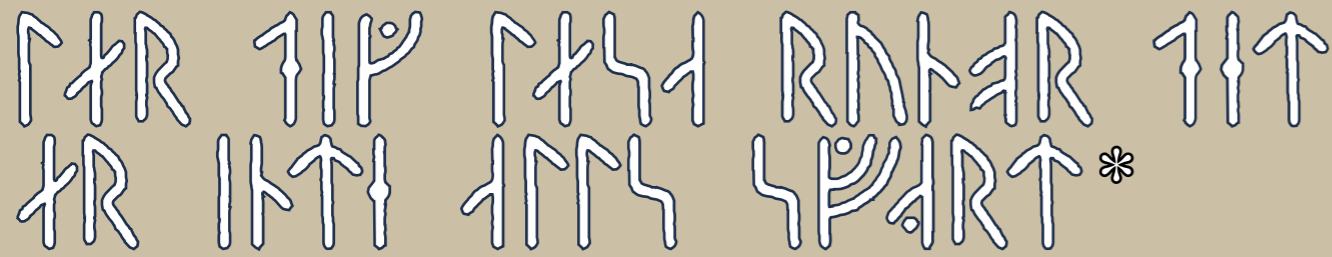
På 1400-talet murades två delar av en runsten in i vapenhusets vägg. De ristades på 1000-talet och berättar om *Holme*, som dött i Italien. Dagens stenkyrka från 1200-talets slut, har troligen haft en föregångare av trä. Kanske var det här Jarlabankes gård låg? I kyrkan finns takmålningar, utförda av *Albertus Pictor* på 1480-talet.

3. Broby bro

Här har arkeologer undersökt en grav där de tror sig veta namnet på den gravlagda: *Estrid*. Hon reste många runstenar i trakten. Tre av dem står här, i en hage en bit från vägen. På stenarna berättas ett gripande familjedrama.

Utlandsresor och döda familjemedlemmar

Runor ristades först i föremål av trä och ben, ibland också i metallföremål. De äldsta fynden är från 200-talet e.Kr. Att rista i sten var inte särskilt vanligt. Under vikingatiden reformerades den äldre runskriftens 24 tecken, till bara 16. Först mot vikingatidens slut, under 1000-talet, blev det vanligt att resa runstenar. Under loppet av några generationer, reste samhällets övre sociala skikt flertalet av alla våra runstenar.

Runstenarnas texter följer ofta en given form. En eller flera anhöriga berättar att de låtit resa stenen till minne av en död familjemedlem. Vissa texter avslutas med en kort kristen bön.

I undantagsfall får vi ana samhället bakom, när texterna ger glimtar av utlandsresor, brobyggen, gravhögar, gårdar och ägoförhållanden. Ristningarna var ofta beställningsarbeten, utförda av särskilda runmästare. En av dem, *Öpir*, tycks ha varit konstnärlig ledare för en liten kringresande verkstad med stenristare.

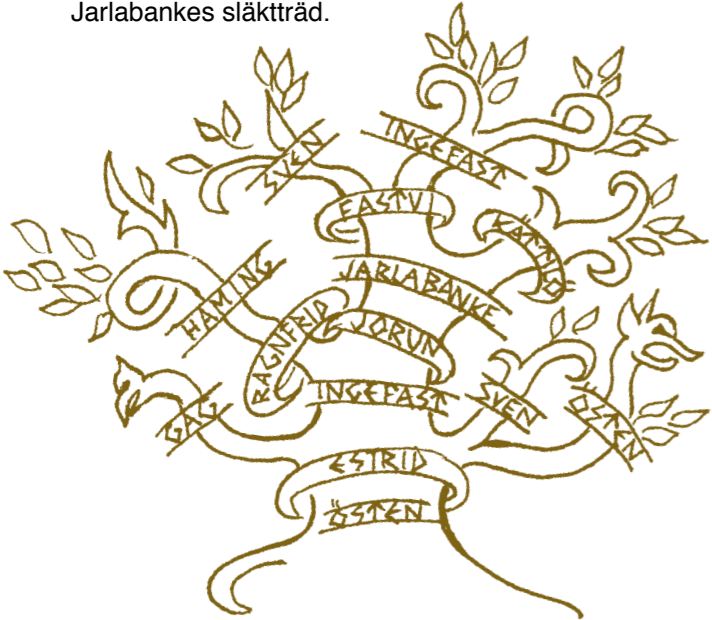
Under medeltiden började de lärda i samhället att skriva med latinska bokstäver. Folk i allmänhet tycks ändå ha föredragit att använda runor. Bland bönder och hantverkare användes runorna i århundraden framöver. I Dalarna levde en speciell variant av runskrift ända in på 1800-talet.

* Lär dig läsa runor – det är inte alls svårt. www.runriket.se

Forskarpussel ledde till släkträd

På runstenarna räknas flera familjemedlemmar upp, troligen de som hade rätt att ära den döde. Det är antagligen därför döttrarna sällan nämns. Barnen har ofta samma namn som sina föräldrar och farföräldrar, vilket för oss idag kan verka förvirrande. Men på senare år har forskarna kommit på ett sätt att datera runstenar, som baserar sig på inskriptionernas stil och ornamentik. Det gör att man nu kan lägga pussel med alla de namn som nämns på stenarna och vi kan rita Jarlabankes släkträd.

Stenar i stället för kyrkor

Vanligt folk trodde länge på de gamla asagudarna, men under 1000-talet ökade den kristna missionen i landet. Bakom denna utveckling stod ett antal stormannafamiljer, som välkomnade en ny samhällsordning. Dessa ligger bakom flertalet av alla våra runstenar. På stenarna ser du ett eller flera kors som dekoration. Ibland avslutas texten med en bön, t. ex. "Gud hjälpe hans själ". Forskare uppfattar idag alla runstenar från 1000-talet som kristna monument, även de stenar som inte har några uttalade kristna tecken. Vid denna tid fanns inte några gemensamma kyrkor. De första kristna lät istället resa runstenar på sina ägor, för att offentliggöra sin tro. I ett landskap fullt av hedningar var det viktigt att placera stenarna så att de kunde ses av så många som möjligt.

Täby och Vallentuna – världsrekord i runstenar

I området kring *Vallentunasjön* finns ovanligt många runstenar från vikingatidens slut. Ingen annanstans i världen finns så många olika runinskrifter som just här! På runstenarna berättar forntidens människor sina gripande levnadsöden. Händelserna utspelades för tusen år sedan, i flera fall just på den plats där stenarna nu står.

Vi kallar detta för *Runriket*. Här kan du uppleva historien på egen hand i ett vackert landskap. Till Runrikets entré är det enkelt att ta sig. Runt sjön finns ytterligare åtta besöksmål. Här samarbetar kommuner, museum och föreningsliv. För markvård och skötsel svarar berörd kommun eller kyrkogårdsförvaltning. För information och sakkunskap kring besöksmålen ansvarar Stockholms läns museum.

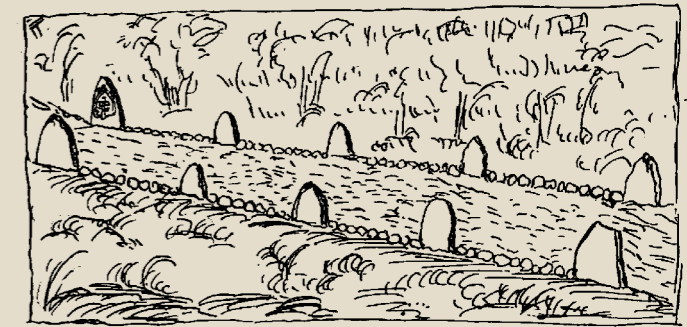
Täby kommun: tel 08-5555 9000, www.taby.se
Vallentuna kommun: tel 08-587 850 00, www.vallentuna.se
Stockholms läns museum: tel 08-586 194 00
<http://stockholms.lans.museum>

www.runriket.se

Samma plats men en annan tid...

För tusen år sedan lät *Jarlabanke* bygga en vägbank med runstenar som monumental inkörsport till sina ägor. År 2005 gjorde Stockholms läns museum en visualisering av hur det såg ut vid 1700-talets början. Jarlabankes bro fungerar nu återigen som entré, men denna gång till Runriket. En forn lämning som fortfarande är i bruk!

Springskölden

Starka färger i landskapet

Runstenarna var påkostade konstverk, menade att synas i landskapet. De målades därför i starka färger. Det vet vi eftersom man funnit runstenar inmurade i kyrkor och kloster, med färgrester på som bevarats till vår tid. Det är svårt att säga exakt vilka färger som användes, eftersom pigmenten förändras över tid. Man ser ändå att ristningslinjerna varit ifyllda med en färg, medan stenens övriga ytor varit målade i andra färger. På dagens runstenar är ristningarna ifyllda för att underlätta läsningen. På bilden härintill ser du hur en runsten kan ha varit målad.

Följ med till Runriket!

